

Karadeniz’de Güvenliğin Sağlanmasında Türk Boğazlarının Rolünün Değerlendirilmesi¹

Assessment of the Role of the Turkish Straits in Ensuring Security in the Black Sea

Mustafa ÜREN

Dr., Independent researcher, Ankara /Türkiye

Dr., Bağımsız araştırmacı, Ankara /Türkiye

ORCID: 0000 0001 5662 3248 3 | Email: muren4410@gmail.com

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Üren, M. (2023). Assessment of the role of the Turkish Straits in ensuring security in the Black Sea. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 61, 273-296.

Üren, M. (2023). Karadeniz’de güvenliğin sağlanmasında Türk Boğazlarının rolünün değerlendirilmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 61, 273-296.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 9 July /9 Temmuz 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 5 September/5 Eylül 2023

Published/Yayın Tarihi: 30 September /30 Eylül 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: September /Eylül

Issue/Sayı: 61 **Pages/Sayfa:** 273-296

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Mustafa Üren).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

¹ Bu çalışma, 13-14 Ekim 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilen “VI. Mülkiye Uluslararası İlişkiler Kongresi”nde sunulan “Türk Boğazlarının Statüsünün Karadeniz’in Güvenliğine Olan Katkı ve Etkisinin Değerlendirilmesi” adlı bildirinin genişletilmiş halidir.

Öz

Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan Karadeniz, geçmişte uzun yıllar Batı'nın ilgi alanının dışında kalmış ve genel olarak Türk-Rus rekabetinin yaşandığı alanlardan biri olmuştur. Rekabetin 19. yüzyılın başından itibaren Rusya'nın lehine gelişmesiyle Batı'nın ilgisi, Türk Boğazları üzerine yoğunlaşmıştır. Yoğunlaşmanın gerekçesi, Rusya'nın büyük güç olma iddialarını gerçekleştirme potansiyelinin giderek artmasıdır. Bu gelişmeyi endişeyle karşılayan Batı, Rusya'yı bulunduğu coğrafyada tutma stratejisini devreye sokmuştur. Rusya'nın sıcak denizlere ya da Akdeniz'e ulaşmasını engellemeyi hedefleyen bu stratejinin, Türk Boğazları vasıtasıyla başarıyla uygulandığı söylenebilir. Belirtilen tarihten itibaren Boğazlar konusunda Batı ve Rusya arasında başlayan rekabet, taraflar arasında denge sağlayan Montrö Sözleşmesi ile sona ermiştir. Sözleşme'nin uygulanmaya başlamasıyla Boğazlar, Karadeniz'de güvenliğin sağlanmasında önemli bir faktör haline gelmiştir. Ancak Soğuk Savaş'tan sonra başlayan NATO'nun doğuya doğru genişlemesinin Karadeniz'i de içine alacak şekilde gelişme göstermesi, Batı ve Rusya arasındaki rekabetin bölgeye sıçrama olasılığını gündeme getirmiştir. Bu gibi beklenmeyen gelişmeler, Boğazların Karadeniz'in güvenliğinin sağlanmasındaki rolünün etkin bir şekilde yerine getirip getirmediğinin araştırılmasını önemli hale getirebilir. Zira bu araştırma neticesinde elde edilecek sonuç, gerek taraf ülkelerin gerekse uluslararası kamuoyunun Montrö Sözleşmesi'ne yönelik tutumunu belirlemede etkili olabilecektir. Dolayısıyla bu çalışmada, son dönemde meydana gelen gelişmeler çerçevesinde Karadeniz'in istikrarına yönelik son dönemde ortaya çıkan tehditlerin belirlenmesi ve bunların bölgeyi bir çatışma alanı haline getirmesi olasılığına karşı Boğazlarda kurulan düzen ile Karadeniz'de hizmete sokulan tamamlayıcı güvenlik vasıtalarının işlevlerinin yeterli olup olmadığı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, Rusya, ABD ve AB, NATO, Montrö Sözleşmesi

Abstract

The Black Sea connecting Asia and Europe was outside the West's area of interest for a long time. During that period, the region was one of the areas where Turkish-Russian rivalry emerged in general. As a consequence of the development of competition in favour of Russia from the beginning of the 19th century, the attention of the West has focused directly on the Turkish Straits. The reason for the attention in question is that the potential of Russia to realize its claims about being a great power has gradually increased. The strategy of keeping Russia in its geography has been put into effect by the West, which was concerned about this development. It can be said that this strategy aimed at blocking Russia from reaching the Warm Seas or the Mediterranean Sea has been successfully implemented through the Turkish Straits. With Montreux Convention that provided a balance between the parties, the competition between Russia and the West over the Turkish Straits, which started on the specified date, has finally concluded. Starting with the convention's implementation, the Turkish Straits have become an essential factor for ensuring the security of the Black Sea. The eastward expansion of NATO, including the Black Sea after the Cold War, has brought up the possibility of spreading the competition between the West and Russia to the region. Unexpected developments like this may make it important to investigate whether the Straits are effectively fulfilling their role in ensuring the security of the Black Sea. Then the result to be obtained as an outcome of this research can be effective in determining the attitude of both the parties and the international public opinion towards the Montreux Convention.. Therefore, in this study, within the framework of the recent developments, it will be examined whether the functions of the complementary security tools put into service in the Black Sea and the order established in the Straits are sufficient against the possibility of determining the recent threats to the stability of the Black Sea and making the region a conflict area.

Keywords: Black Sea, Russia, USA&EU, NATO, Montreux Convention

Giriş

Avrasya'nın iç denizi konumunda olan Karadeniz, asırlarca Türk-Rus rekabetine sahne olmuştur. Rekabetin başladığı dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun hegemonyasındaki bir 'Türk Gölü' (Efe ve Kızıl, 2018, s. 300) olan Karadeniz, iki asırdan fazla süren rekabet neticesinde 1877-78 Savaşı sonunda 'Rus Gölü'ne (Şener, 2014, s. 480) dönüşmüştür. Bu dönüşümde bölge, Batı'nın ilgi alanının dışında kalmıştır. Bölgenin Rus hegemonyasına girmesi ve Rus Çarlığı'nın büyük güç olma iddiası, Karadeniz'i uluslararası gündemin ilk sırasına yerleştirmiştir. Gücü giderek artan Çarlık Rusya'sı, sıcak denizlere ulaşma hedefini gerçekleştirme potansiyeline ulaşmasıyla dikkatini Türk Boğazlarına (TB) çevirmiştir. Bu tarihten itibaren 'Boğazlar Meselesi' ve dolaylı olarak Karadeniz, uluslararası politikanın değişmeyen gündem maddeleri haline gelmiştir.

I. Dünya Savaşı sonunda Çarlık rejimini deviren Bolşevik Yönetimi, dikkatini daha çok ülke içine odaklamıştır. Rusya'nın siyasi dönüşüm yaşadığı bu dönemde Karadeniz, uluslararası gündemden düşmüştür. II. Dünya Savaşı'ndan sonra tıpkı Çarlık Yönetimi'nin son döneminde olduğu gibi bölge, büyük oranda Sovyetler Birliği'nin kontrolü altına girmiştir. Soğuk Savaş sonrasında ise, Karadeniz farklı bir görünüm almaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin 25 Aralık 1991'de dağılmasının ardından Batı'nın AB ve NATO kapsamında başlattığı doğuya genişleme faaliyeti, Rusya'nın itirazlarına rağmen devam etmektedir. 2008'den itibaren tepkiye dönüşen Rus itirazları, önce Kırım'ın ilhakı ve ardından Ukrayna'nın işgal gibi farklı boyutlar kazanmıştır. Rusya'nın tepkisini söylemden eyleme dönüştürmesinin nedeni, Batı'nın Ukrayna ve Gürcistan ile birlikte Karadeniz'i de içine alan bölgeyi kendi kapsama alanına dahil etme tutumudur. Batı'nın hedefine ulaşması halinde, bölgede sadece Ukrayna ve Gürcistan kaybedilmeyecek, Karadeniz NATO'nun etkin olduğu "Batı Gölü"ne ya da AB'nin söz sahibi olduğu "Avrupa Gölü"ne dönüşebilecektir. Bu duruma rıza göstermeyen Rusya, düşman olarak algıladığı ABD'yi bölgede dengeleyebilecek bir aktör olarak gördüğü AB'nin faaliyetlerine karşı sert tepki göstermeyen bir tutum sergilemektedir. Tam tersine genişlemesini devam ettiren NATO'yu ise, tehdit olarak algıladığını her platformda dile getirmektedir. ABD ve onun güdümünde olduğuna inandığı NATO'nun Karadeniz'e sızmasını engellemek, bu bölgeye yönelik Rus politikasının temelini oluşturmaktadır. Rusya'nın uyarılarına rağmen gerek ABD'nin gerekse NATO'nun bölgede artan varlık gösterme girişimlerinde başarılı oldukları söylenemez. İstedikleri sonucu elde edememelerinin sebebi, gücünün yetersizliğinden daha çok uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerdir. Ayrıca Karadeniz'in kullanılmasıyla ilgili statüyü belirleyen Montrö Sözleşmesi, geçişleri bazı şartlara bağlamasından dolayı bölgede istikrarsızlığa neden olabilecek nitelikte bir askeri varlığa izin vermemektedir.

Karadeniz'in istikrar ve güvenliğinin sağlanmasında çok sayıda faktör etkili olabilmektedir. Ancak bunlar içinde Montrö Sözleşmesi, askeri varlığı sınırlandırmak suretiyle çatışma riskini azaltması nedeniyle farklı bir yere sahiptir. Varılan ortak

uzlaşma neticesinde TB'nin Türkiye'nin egemenliği altına girmesini sağlayan ve Boğazların statüsünü belirleyen sözleşme, aynı zamanda Karadeniz'deki güvenliğin sağlanması için de gerekli siyasi ve hukuki altyapıyı oluşturmaktadır. Özetlenen bu kurgu çerçevesinde TB'nin Karadeniz ve bölgenin güvenliğinin sağlanmasındaki rolünün belirlenmesini hedef alan çalışmanın amacı, bölgenin güvenliğine yönelik tehditlerin, söz konusu tehditlere karşı alınan tedbirlerin ve bu tedbirlerin bugüne kadar ortaya çıkan krizlerin çözümünde yeterli olup olmadığının tespit edilmesidir. Bunun için öncelikle çalışmanın dayanağını oluşturan kavramsal ve teorik çerçeve ele alınacaktır. Ardından Karadeniz'in güvenliğiyle ilgili son durum ve bölgenin istikrarını bozabilecek tehditler irdelenecektir. Takiben Montrö Sözleşmesi'nin bölgesel güvenliğe katkı sağlayan esasları ve bölgedeki tehdit algısına bağlı olarak alınan önlemler incelenecektir. Daha sonra güvenlik konusunda bölgede oluşturulan dengeyi Rusya'nın askeri müdahaleleri neticesinde Batı ve Rusya arasındaki gerginliklere karşı dayanıklı olup olmadığının sorgulanması yapılacaktır. İnceleme neticesinde genel bir analizle, Montrö Sözleşmesi'nin Karadeniz ve geniş havzasının güvenliğine olan katkıları tespit edilecek, değiştirilmesi veya farklı bir uygulamaya geçilmesinin yaratacağı risklere dikkat çekilecektir.

1. Kavramsal ve Teorik Çerçeve

Kavram olarak güvenlik, *“tehdit, tehlike ve korku hissiniin olmadığı”* bir durumu ifade etmektedir (Akdeniz, 2020, s. 63). Yani istenen bir işi yapabilme ya da elde edilmek istenen bir hedefe ulaşabilme için şartların uygun olduğu anlamına gelmektedir. Güvensizlik ise, bu şartlardaki 'belirsizliğe' işaret etmektedir. Buna göre güvenlik olgusu, belirli bir sistem içinde tüm faaliyetlerin planladığı gibi yapılabilmesi için uygun ortamının sağlanabilmesi ve bu ortamın kaybedilebilme olasılığı temelinde ölçülebilmektedir. Uygun ortamın kaybedilmesine neden olan faktör, ortamın oluşmasını sağlayan şartları değiştiren tehdittir (Demiray ve İşcan, 2008, s. 150). Böyle bir durumda mevcut ortamın devam etmesini sağlayacak ya da şartları değiştirme girişiminde bulunabilecek tehdiye karşı gerekli önlemleri alacak bir güç veya otoriteye ihtiyaç duyulmaktadır.

Devletlerin varlıklarını devam ettirme anlayışına hakim bir uluslararası sistemde güvenlik kavramının tanımı üzerinde tam bir uzlaşma yoktur (Buzan, 2016, s. 26). Bu durum çatışma ve işbirliğine farklı yaklaşım sergileyen 'Realist' ve 'İdealist' geleneklerin tutumundan kaynaklanmaktadır (Baylis, 2008, s. 70). Bu nedenle farklı uzmanlar tarafından farklı uluslararası güvenlik tanımları yapılabilmektedir. Örneğin Czempiel; uluslararası güvenliği, *“ülkelerin iç sistemleri ve uluslararası sistemin yapısı gereği, toplumsal aktörler de dâhil olmak üzere hiç bir aktörün iktidarlara ve toplumlara karşı herhangi bir şiddet kullanmak için ne bir nedeni ne de imkânının olduğu”* bir ortam olarak tanımlamaktadır (Aktaran Demiray ve İşcan, 2008, s. 151). Buna karşılık Güçlü (2014, s. 335) ise, *“uluslararası sistemin küresel tehdit, çatışma ve saldırılardan korunması”* şeklinde daha sade bir tanım kullanmaktadır. Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi anarşik bir yapıya sahip uluslararası sistemde güvenliğin sağlanması zordur. Belirtilen ortamı sağlayabilecek bir üst otoritenin olmaması sorunu daha da karmaşık hale getirmektedir.

Bu alanda gerekli önlemlerin alınmaması halinde sonucun ne kadar yıkıcı olduğu küresel ölçekte yaşanan iki büyük savaş neticesinde görülmüştür. Bu nedenle güvenlik konusu, II. Dünya Savaşı'ndan sonra müstakil bir politika haline gelmiştir (Birdişi, 2017, s. 15). Bu yeni dönemde uluslararası güvenliğin sağlanması ve devam ettirilmesi konusunda ortak adım olarak, I. Dünya Savaşı'nın ardından oluşturulan "Milletler Cemiyeti"ne benzer bir şekilde BM'nin kurulması gösterilebilir. Bu adımı, BM Sözleşmesi'nin 52. Maddesi gereği (UN, 1945, s. 11) güvenlik dahil uluslararası sorunlara çözüm getirebilmek amacıyla bölgesel ölçekte atılan adımlar takip etmiştir. Örneğin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), bu yöndeki gayretlerin bir sonucu olarak faaliyete başlamıştır (Gheciu, 2008, s. 119). Bu tür girişimler, uluslararası güvenliğin iki kutuplu sistemdeki rekabetin yumuşamasına bağlı olarak başladığı ve Soğuk Savaş'tan sonra da devam ettiği iddialarını güçlendirmiştir. Nitekim Bary Buzan ve Ole Wæver (2003, s. 3)'a göre, dekolonizasyon sürecinin başlamasından bu yana bölgesel güvenlik inisiyatifleri hem daha özerk hem de daha belirgin hale gelmiş ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi bu süreci hızlandırmıştır.

Uluslararası sistemin önemli bir dönüşüm geçirdiği bu dönemde uluslararası güvenliğin yapısını inceleyen Buzan ve Wæver (2003); 'Bölgeler ve Güçler' isimli dokümanlarında, bölgesel güvenliğin sağlanmasıyla ilgili temel esasları "Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi (Regional Security Complex Theory)" ile açıklamaya çalışmışlardır. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi'nin (BGKT) ana fikri, çoğu tehdidin uzun mesafelerden ziyade kısa mesafelerde daha etkili olduğu, bu nedenle karşılıklı güvenlik bağımlılığının normalde bölgesel temelli kümeler halinde şekillendiğidir (Buzan ve Wæver, 2003, s. 4). Uluslararası sistemin genelinde kümeler halinde ortaya çıkan bölgesel güvenlik komplekslerindeki (BGK) güvenlikle bağlantılı etkileşimlerin çoğu, kendi doğal sınırları içinde gerçekleşmektedir. Bu ortam içinde devletlerin güvenlikle bağlantılı tutumları, ayıramayacak kadar birbirlerine bağlıdır. Belirli bir bölgede yer alan devletler, genellikle komşuları ve onların müttefiklerine karşı endişe içindedir. BGK dahilindeki siyasi sınırlar, güvenlik açısından her zaman sorun yaratabilecek potansiyele sahiptirler (Buzan ve Wæver, 2003, s. 41).

BGK'lar içinde güvenliğin sağlanmasında değişik faktörler (Buzan ve Wæver, 2003, s. 45-51) rol oynamaktadır. Bu alandaki ilk faktör, tarihsel sürecin bölgesel ilişkilere bıraktığı mirastır. Söz konusu miras, bölge devletlerinin dost ve düşman olarak iki farklı gruba ayrılmasında etkili olmaktadır. İkincisi, uluslararası anarşik yapı ve mesafece yakınlığın yarattığı sonuçlardır. Anarşik yapının bölgesel bir istikrarsızlık kaynağına dönüşmemesi için küresel boyuttakine benzer şekilde bölgesel ölçekte de güç dengesi kurulabilmektedir. Böyle bir güç dengesi kurulsun bile coğrafi yakınlığın neden olduğu güvenlik sorununun hızlandırıcı etkisinin diğer bölgelere yansımalarının engellenmesi konusunda başarılı olduğu söylenemez. Üçüncüsü, süper ve büyük güçlerin bölgeye olan ilgileridir. Dışarıdan gelen bu güçlerin bölgeye yönelik ilgileri çıkarlarıyla bağlantılıdır. Büyük güçlerin farklı çıkarlarına bağlı olarak bölgede takip ettiği politikalar, bazı sorunların ortaya çıkmasına yol açabilir. Farklı çıkar algılarına rağmen bölgesel sorunlardaki tutum ve yaklaşımları, güç dengesinin de etkisiyle ortak çözüm

bulunmasında belirleyici rol oynayabilmektedir. Dördüncüsü, her bölgenin otonom bir yapıya sahip olma isteğidir. Bu istek, farklı bir görüntü oluşturmakla sonuçlanabilir. Bu nedenle her bölgenin karakteristik özellikleri, dışarıdan gelen büyük güçlerin yardımı olmadan da güvenliği sağlama ve devam ettirme eğilimi ve yeterliliği olduğunu söylemek mümkündür. Bunun somut göstergesi, mevcut ve muhtemel sorunların çözümü amacıyla oluşturulan bölgesel örgütlenmelerdir. Beşincisi, tarihsel süreçte BGK içinde karşılıklı bağımlılığın oluşmasıdır. Bu alanda elde edilen başarı, BGK'yı uluslararası sistemin bir alt bölgesi haline getirmektedir. Diğer taraftan BGK'lar içinde kendi yerel özelliklerine bağlı olarak çalışan alt BGK'lerin ortaya çıkması da mümkündür. Burada güvenlikle bağlantılı ortaya çıkan etkileşim mekanizmalarının yarattığı endişe, bu küçük alanda yer alan devletleri kendi aralarında ittifak kurmaya zorlayabilir. Sonucusu ise, bölgelerde oluşan BGK'nın yapısıyla ilgidir. Yapı, bölgesel güçlerin miktarına göre tek kutuptan çok kutupluluğa geçebilir. Bu manada BGK, hem bölgesel hem de dışarıdan gelen aktörler arasındaki ilişkileri düzenlediği gibi sorunların çözümü konusunda arabuluculuk mekanizmasının devreye girmesini de teşvik edebilir.

BGK'larla ilgi temel esasların ortaya konulmasından sonra adı geçen çalışmada, dünya 'Asya', 'Ortadoğu ve Afrika', 'Amerika' ve 'Avrupa' olmak üzere dört ana güvenlik bölgesine ayrılmıştır (Buzan ve Wæver, 2003, s. xxvi). Rusya'nın Avrupa'da gösterilmesi nedeniyle sınıflandırmada, siyasi coğrafya sınırlarına uyulmadığı görülmektedir. Buna göre, genişletilmiş Avrupa güvenlik bölgesi, AB (1) ve Rusya (2) isimli iki alt BGK'den oluşmaktadır. Türkiye, ne Avrupa ne de Asya sınırları içinde gösterilmektedir (Buzan ve Wæver, 2003, s. 344). AB, Rusya ve Ortadoğu gibi üç farklı BGK arasında kalan Türkiye'ye, belirtilen BGK'lar arasında izolatör görevi verilmiştir (Buzan ve Wæver, 2003, s. 41). AB ve Rusya BGK'ları arasında kalan Karadeniz ise, Türkiye ile birlikte aynı 'izolatör' bölge sınırları içinde yer almaktadır (Buzan ve Wæver, 2003, s. 350).

2. Karadeniz'in Güvenliğiyle İlgili Son Durum ve Tehdit Algılaması

Karadeniz, BGKT kapsamında 'izolatör' alan içinde gösterilse de; coğrafi bakımdan Avrupa ve Asya'yı birleştiren bir bölgede yer almaktadır. Bu haliyle Avrasya'nın dünya ile bütünleşmesine imkan vermektedir. Karadeniz, bu özelliğinin yanında ayrıca nehir ya da ırmaklar vasıtasıyla Avrasya'nın birçok bölgesini birbirine bağlamaktadır. Örneğin Kerç Boğazı ile Azak Denizi'ne; oradan Volga-Don kanalıyla Hazar Denizi'ne; Ren-Tuna nehirleriyle Kuzey Denizi'ne; Main-Tuna nehirleriyle Baltık Denizi'ne ve takiben de Atlas Okyanusu'na irtibat kurulabilmektedir (Duman, 2021, s. 276). Sovyetler Birliği'nin dağılması ve bunun neticesinde yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması, bölgenin güvenliği ve kontrolünün nasıl sağlanacağı sorusunu bölgenin gündemine yerleştirmiştir. Bölgede siyasal değişimin yaşandığı bu dönemde teknolojik alanda yaşanan gelişmelerin insanlığa yarattığı sorunların Karadeniz'e bazı olumsuz yansımaları olmuştur. Teknolojinin genişlemesine bağlı olarak üretimin mahiyetinde ortaya çıkan gelişmeler ve aşırı kaynak kullanımı, uluslararası güvenliğin gündemine yeni maddeler eklemiştir. Yeni dönemde iklim değişikliğinden kaynaklanan çevre felaketleri (ozon tabakasının delinmesi,

tarım arazilerini azalması, çölleşme, açlık ve yoksulluk) yaşam alanlarını sınırlandırması nedeniyle göç ve mülteci olgusu gibi yeni tehditleri uluslararası güvenliğin gündemine dahil etmiştir (Bakan ve Şahin, 2018, s. 138). Soğuk Savaş sonrasında kendisini açıkça hissettiren tehdit algısındaki bu değişim, Karadeniz ve civarında da karşılığını bulmuştur. Geniş Karadeniz havzası içinde enerji güvenliği, etnik çatışmalar, terörist saldırılar, yasadışı göç, uluslararası organize suçlar, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı gibi bölgesel güvenliği etkileyebilecek yeni tehditler ön plana çıkmıştır (Demir, 2012, s. 25).

Belirtilen yeni tehditler bölge gündemine dahil olmasına rağmen Karadeniz'in güvenliğine yönelik BGKT'da öngörülen bölgesel ve küresel sonuç doğurabilecek asıl tehdit, Batı ve Rusya arasında NATO'nun genişleme kararıyla ortaya çıkan ve halen devam eden rekabettir. Giderek şiddetlenen rekabet zamanla çatışmaya dönüşmüştür. Karadeniz ve çevresindeki geniş havzayı hegemonik bir anlayışla kendi yörüngesinde tutmaya çalışan Rusya, gerektiğinde her türlü tedbire başvurmaktan kaçınmamaktadır. NATO'nun doğuya doğru genişlemesine karşı daha önceki sözlü uyarıları, 2008'den itibaren askeri müdahalelere dönüşmüştür. Nisan 2008'deki Bükreş Zirvesi'nde NATO'nun Gürcistan ve Ukrayna'yı üyeliğe davet etmesinin ardından Ağustos 2008'de Gürcistan'a ve Mart 2014'te Kırım'a müdahale ederek ilhak etmesi, bu tepkinin somut örnekleri olarak gösterilebilir (Kurt, 2015, s. 417). Soğuk Savaş'tan sonra Rusya, başta ABD olmak üzere Batı'ya ait donanma unsurlarının bölgede varlık göstermesine karşı çıkmaktadır. Hatta zaman zaman bu rahatsızlığını, Batılı donanma unsurlarına karşı risk alacak şekilde göstermekten çekinmemektedir (Binnendijk, 2020, s. 6). Bölgedeki statünün değişmesine neden olabilecek girişimlere karşı duyarlı bir tutum sergilemektedir. Genel olarak kıyıdaş devletlerin lehine olan statü, 1936 tarihli 'Montrö Sözleşmesi' (LoN, 1936, s. 227) tarafından sağlanmaktadır. Bölgede belirli bir oranın dışında donanma unsurunun varlığına izin vermeyen Sözleşme, bu haliyle Rusya'nın lehine bir durum yaratmaktadır.

Rusya, Sözleşme'nin sağladığı bu avantajı yeterli görmemekte, Karadeniz ve geniş havzasında üstünlüğünü kıyıdaş devletlere kabul ettirmeyi öngören bir strateji takip etmektedir. Kırım'ı işgal ve ilhakının ardından, Karadeniz donanmasının modernizasyonu ve yeniden yapılandırma faaliyetleri neticesinde bölgeyi güçlü bir savunma kalesine dönüştürmüş ve Karadeniz'de üstünlüğü yeniden ele geçirmiştir (Kuimova ve Wezeman, 2018, s. 3; Eissenstat, 2022). Ancak bu durum, Rusya'nın hegemonik tutumundan rahatsız olan başta Gürcistan ve Ukrayna olmak üzere diğer kıyıdaş ülkelerin aleyhine sonuç doğurmaktadır. Rusya'nın bölgedeki dayatmalarını kendi çıkarlarına tehdit olarak gören bölge ülkeleri, Rus tehdidini dengeleyebilmek için Batı ya da NATO desteğini yanlarında görmek istediklerinde Montrö Sözleşmesi'nin sınırlayıcı engeline takılmaktadırlar. Bu durumda Sözleşme'nin büyük güçler arasındaki dengeleyici özelliği bölgedeki zayıf kıyıdaş devletlerin aleyhine sonuçlar doğurabilmektedir. Sonuç her ne olursa olsun Karadeniz, söz konusu statünün yürürlüğe girmesinden itibaren istikrarlı yapısını günümüze kadar korumayı başarmıştır. Statünün devam ettirilmesi halinde bölgedeki istikrarın da korunacağı görülmüştür giderek güçlenmektedir.

NATO'nun genişlemesi konusunda Batı ve Rusya arasında devam eden anlaşmazlık, günümüzde Ukrayna üzerinde devam etmektedir. Ukrayna, Rusya'nın uyarılarının aksine ABD ve NATO ile ilişkilerini derinleştirmiştir. Gelişmelerden rahatsızlık duyan Rusya'nın Aralık 2021'de yaptığı NATO'nun 2008 Bükreş Zirvesi'ndeki Ukrayna ve Gürcistan ile ilgili katılım bildirgesini resmi bir yazıyla geri çekmesi talebine NATO, Ocak 2022'deki toplantısı neticesinde ret cevabı vermiştir (Richter, 2022, s. 1). Bunun üzerine Rusya'nın 24 Şubat 2022'de başlattığı Ukrayna'yı işgal faaliyeti halen devam etmektedir. Genelde Batı'nın özelde NATO'nun Ukrayna'ya dolaylı desteği sürmektedir. En son 11-12 Temmuz 2023'te Litvanya'nın başkenti Vilnius'ta toplanan NATO Zirvesi'nde, ikili ilişkilerin koordinesi ve güçlendirilmesini sağlayabilmek için 'NATO-Ukrayna Konseyi'nin kurulmasına karar verilmiştir. Toplantı neticesinde, Ukrayna'ya NATO kapılarının açık olduğu belirtilerek, 2008'de Bükreş'te alınan Ukrayna'ya üyelik daveti kararından geri adım atılmayacağı gösterilmiştir (Noi, 2023). Dolayısıyla Rusya'ya ultimatömlük niteliğindeki NATO'nun bu konudaki kararlılığı, savaşın sona erme beklentilerini de büyük oranda yok etmiştir. Bu nedenle Karadeniz'in güvenliği konusu sık sık gündeme gelmekte, bölgede istikrarın bozulma olasılığı sadece Türkiye ve bölgede değil dünya kamuoyunda da ciddi endişe yaratmaktadır.

3. Karadeniz'in Güvenlik ve İstikrarının Temel Dayanakları

Günümüzde genel olarak ABD ve AB'nin bir araya gelmesiyle oluşan Batı'nın Karadeniz'e ilgisiyle, Rusya'nın gücünün artması arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. Bu bağlantının kurulmasında, Rusya'nın sadece Avrupa siyasetinin belirlenmesinde değil denizleri de kullanarak küresel siyasette de söz sahibi olma niyeti etkili olmaktadır. Çarlık Rusyası'nın Karadeniz'de üstünlüğü ele geçirmeye yetinmeyerek 19. yüzyılın başından itibaren dikkatini sıcak denizlere ya da onun simgesi haline gelen Akdeniz'e çevirmesi, Batı'nın Karadeniz'e yaklaşımında değişikliğe yol açmıştır. Geçmişte Batı, Karadeniz'deki rekabete katılma yerine TB vasıtasıyla Çarlık Rusyası'nın kendi bölgesinde tutma stratejisini devreye sokmuştur. Çarlık Rusyası'nın Çanakkale Boğazı ve Afganistan arasında kalan çizginin altına geçirilmemesini öngören bu stratejinin (Fromkin, 2001, s. 28) günümüzde de devam ettirildiğini söylemek mümkündür. Bu vesileyle uluslararası gündemin ilk sırasına yerleşen 'Boğazlar Meselesi' (Şener, 2014, s. 474), 'Montrö Sözleşmesi'nin imzalanmasıyla sona ermiştir. Ancak Rusya'nın Karadeniz ve geniş havzası içinde yaptığı askeri müdahaleleri, tekrar gündeme getirilme riskini beraberinde getirmektedir.

Batı stratejisi, iki temel esasa dayanmaktadır. Birincisi, Boğazların engelleyici vasfının her halükarda sürdürülmesidir (Yurdusev, 1999, s. 563). Bunun geçmişteki somut örneğini 13 Temmuz 1841'de imzalanan "Londra Boğazlar Sözleşmesi" oluşturmaktadır. Sözleşme gereği Boğazlar, barış zamanı tüm devletlerin savaş gemilerinin geçişine yasaklanırken; milliyeti ne olursa olsun ticaret gemilerine serbest geçiş ilkesi kabul edilmiştir (Tulun, 2020, s. 4). Sözleşmenin ardından Rus Çarlığı'nın 1853 yılında Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi karşısında İngiltere ve Fransa'nın Kırım Savaşı'nda Osmanlı'nın yanında yer

alması, Batı'nın TB'ye verdiği önemin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Diğer taraftan savaşı ağır yenilgiyle kaybeden Çarlık Yönetimi ise, 30 Mart 1856'da imzaladığı Paris Antlaşması (Kodaman, 2007, s. 143) ile Boğazlardan savaş gemisi geçirmemeyi ve Karadeniz'de askeri varlık bulundurmamayı kabul etmesinin yanında bölgeden kaynaklanabilecek tehditlere karşı ne kadar savunmasız olduğu gerçeğiyle de yüzleşmek zorunda kalmıştır (Oran, 1970, s. 46). İkincisi ise, Boğazların güvenilir ve dost bir ülkenin egemenliğinde olmasıdır (Yurdusev, 1999, s. 563). Bunun uygulanmasında da, dost ülkenin gücünün belirleyici olduğu görülmektedir. Dost ülkenin gücü yeterli değilse, Boğazların özel bir komisyon vasıtasıyla yönetilmesini tercih etmektedir. Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile kurulan düzen, bunun en bariz örneğidir (Erkin, 1968, s. 55). Ülkenin gücü Boğazları korumaya yeterli ise, bu durumda yönetim dost ülkenin egemenliğine bırakılabilir. Bunun örneği ise, halen yürürlükte olan 20 Temmuz 1936 tarihli Montrö Boğazlar Sözleşmesiyle uygulamaya konulan geçiş rejimidir (Meray ve Olcay, 2020, s. 691).

Batı'nın söz konusu stratejisine karşılık Rusya'nın tutumunda, Karadeniz'e yönelik bakış açısı etkili olmaktadır. Karadeniz'de Kırım Savaşı sonrasında yaşanan büyük hayal kırıklığı, Rus yönetici elitlerinin hafızalarında derin izler bırakmıştır (Oran, 1970, s. 46). Bu nedenle bu dönemden itibaren Karadeniz'den kaynaklanan tehdit algısı, Rusya açısından ciddi bir endişe kaynağı oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu endişe ve konjonktürel gelişmelerin Rusya'nın Boğazlara yönelik tutumunu şekillendirdiği söylenebilir. Rusya'nın bu konudaki asıl hedefi, sıcak denizlere ulaşma politikasıyla uyumlu bir şekilde Boğazlara tek başına sahip olmasıdır (Goryanof, 2006, s. 27; Yel, 2015, s. 6). Bu hedefine ulaşabilmesi gücüne bağlıdır. Gücünün ve şartların uygun olmadığı durumlarda, konjonktürel şartların olgunlaşmasını beklemek zorundadır. Küresel güç olarak çıktığı II. Dünya Savaşı neticesinde, şartların kendi lehine olgunlaştığını görmüş ve Boğazları Türkiye'den doğrudan istemekten (Isachenko, 2021, s. 9) çekinmemiştir. Diğer taraftan ev sahibi Osmanlı Devleti'nin Batı ile sorun yaşadığı dönemlerde, işbirliği çerçevesinde yapılan antlaşmalarda Boğazların yabancı savaş gemilerine kapalılığı ilkesini savunmaktadır. Rus Çarlığı'nın Osmanlı Devleti ile imzaladığı 1798 ve 1805 tarihli ittifak antlaşmalarında belirtilen ilkeye uygun hareket ettiği görülmektedir. Nitekim her iki antlaşmada da, Boğazlar üçüncü devletlerin savaş gemilerinin geçişlerine yasaklanırken, Rus savaş gemilerinin geçişlerine sınırlama getirilmemiştir (Akten vd., 2011, s. 8). Gücünün Batı ile rekabet için yeterli olmadığı durumlarda ise, Boğazların ev sahibi Osmanlı Devleti ya da Türkiye'nin egemenliğinde kalması yönünde bir politika takip etmektedir. Geçici olduğunu düşündüğü bu dönemlerde, sessiz kalmayı esas alan bir yaklaşım sergilemektedir (Çapraz, 2020, s. 41).

II. Dünya Savaşı öncesinde ittifak arayışı içinde olan ev sahibi Türkiye'nin tutumunda ise, güç dengesi ilkesinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Gücü giderek artan Sovyetler Birliği'ne karşı Türkiye için güç dengesi, en uygun seçenek olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan Batı'nın da Sovyetler Birliği ya da günümüzde Rusya'yı Karadeniz'de tutabilme stratejisinin başarısı, Boğazların sahibi olan Türkiye ile işbirliğini zorunlu hale getirmektedir. Bu karşılıklı uyumun kendisine karşı Karadeniz'de bir baskıya

dönüşmesini istemeyen Sovyetler Birliği/Rusya, Türkiye ile ilişkilerinde daha dikkatli davranmaya özen göstermek zorunda kalmıştır/kalmaktadır. Batı, Rusya ve Türkiye arasında ortaya çıkan bu hassas dengenin (Elekdağ, 2017, s. 11) 20 Temmuz 1936 tarihli “Montrö Sözleşmesi”nin ruhuna büyük oranda yansıtıldığı görülmektedir. Bu haliyle Sözleşme’nin her iki tarafın beklentilerini karşılama nedeniyle Karadeniz’in güvenlik ve istikrarına olumlu katkı sağladığı söylenebilir. Montrö Sözleşmesi, sebebi ne olursa olsun kıyıdaş ülkelerin dışında Batılı bölgesel ve küresel güçlerin ya da NATO’nun Karadeniz’de güçlü bir donanma bulundurmalarına müsaade etmemektedir (Coffey ve Kochis, 2021, s. 3). Bu durum Rusya’nın beklentileriyle uyumludur. Nitekim Ukrayna işgalinden sonra Rusya Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Mariya Zaharova, Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin alternatifinin olmadığını belirterek, "ilgili tüm devletlerin buna sorumluluk bilinciyle yaklaşacağını umuyoruz" açıklamasında bulunmuştur (Birgün, 2022). İşgalden sonra ise, Rusya’nın 31 Temmuz 2022’de yayınladığı güncellenmiş ‘Rus Deniz Doktrini’nde Sözleşme’nin tartışmaya açılmasını “ciddi risk” olarak kabul etmesi, bölgedeki statükoyu koruma ve devam ettirme niyetinde olduğunu göstermektedir (Tebin, 2022). Putin’in Nisan 2022’de Cumhurbaşkanı Erdoğan ile yaptığı telefon görüşmesinde, Sözleşme’ye vurgu yaparak “Montrö’nün korunmasının zorunlu” olduğunu belirtmesi, Rus tarafının bu yöndeki görüşünü pekiştirmektedir (Kirişçi ve Güvenç, 2021). Diğer taraftan Sözleşme’de uluslararası sistemdeki değişimlere bağlı olarak güncelleme ihtiyacı olan bölümler vardır. Sözleşmede bunların nasıl yapılacağıyla ilgili hükümler bulunmasına rağmen bugüne kadar iptal ve değişiklik için girişimde bulunulmamasını emekli Büyükelçi Şükrü Elekdağ (2017, s. 15), Sözleşme’nin herkesin üzerinde uzlaştığı hassas bir denge üzerine kurulmuş olduğunun bir kanıtı olarak yorumlamaktadır.

Akdeniz ve Karadeniz arasındaki siyasi dengeyi sağlayan ve devam ettiren Sözleşme, bu yönüyle Türkiye’nin jeopolitik önemini arttırmasına da katkıda bulunmaktadır. Bu durumun farkında olan Türkiye, sözleşme hükümlerini tarafsız bir şekilde uygulamaya özen göstermektedir. Bugüne kadar değişiklik için herhangi bir girişimde bulunulmaması, aslında ev sahibi ülkenin bu konudaki tarafsız yaklaşımının onaylanması olarak kabul edilebilir. İçerik bakımından Sözleşme’nin denge unsuru haline gelmesi, savaş gemilerinin geçişini düzenleyen bölümünden kaynaklanmaktadır. Türkiye’nin savaş gemilerinin geçiş uygulamasına yönelik hakları, Sözleşme’nin 2. Bölüm, 8. ve 22. maddeleri arasında düzenlenmiştir (LoN, 1936, s. 221-226; Meray ve Olcay, 2020, s. 695-701). Sözleşme’nin bu bölümünde gerek ticaret gerekse savaş gemilerinin geçişleri, ‘barış zamanı’ (19. Madde), ‘savaş zamanı’ (20. Madde) ve sadece bu Sözleşme’ye has olmak üzere ‘yakın bir savaş tehlikesi tehdidi’ (21. Madde) başlıkları altında ele alınmıştır. Belirtilen üç farklı durum, aslında Türkiye’nin Boğazlar üzerindeki egemenlik haklarını nasıl kullanacağını göstermektedir (Aliano ve Spivak, 2022). Sözleşme’nin 18. Maddesine göre; yabancı savaş gemilerinin Boğazlardan barış zamanı geçişinde, azami 9 gemi ve 15.000 ton barajı aşılamaz. Yine Boğazlardan geçen yabancı savaş filosunun Karadeniz’de bulunduğu süreçte toplam tonajı 45.000 tonu aşamayacağı gibi bölgede 21 günden fazla kalamaz. Yine aynı madde çerçevesinde tonaj ve zaman konusunu takip etmekten sorumlu olan Türkiye,

Karadeniz’de faaliyette bulunmak isteyen yabancı savaş gemileri hakkında kıyıda devletlere gerekli bilgilendirmede bulunacaktır. Belirtilen şartlara uyulması kaydıyla geçişler, 13. Madde esaslarına göre önceden yapılacak bildirimlere uygun bir şekilde Türkiye’nin bilgisi dahilinde yapılabilecektir (LoN, 1936, s. 221-226). Bazı istisnalar hariç denizaltı ve uçak gemilerinin geçişine müsaade edilmemiştir. Genel olarak Sözleşme’ye dahil edilen bu kısıtlamalarla, Karadeniz’in bir rekabet alanı olmaktan çıkarılmasının hedeflendiği söylenebilir (Kirişçi ve Güvenç, 2021). Savaş tehlikesi durumu ortaya çıktığında 21. maddeye göre hareket edilecek, geçiş taleplerine olumsuz cevap verilmesi halinde imzacı devletlere ve BM Genel Sekreterliği’ne bilgilendirme yapılacaktır (LoN, 1936, s. 227; Meray ve Olcay 2020, s. 700). Savaş durumunda Türkiye savaşıyan taraf değilse, barış zamanındaki gibi hareket etmeye devam edebilecektir. Savaşıyan taraf ise, istediği gibi hareket edebilir ve Boğazları, savaş gemilerine ya da ait olduğu ittifak grubunun dışındaki savaş gemilerine kapatabilir (LoN, 1936, s. 221-226; Meray ve Olcay 2020, s. 695-701). Rusya açısından sorun bu noktada başlamaktadır. NATO ile savaşa girmesi durumunda Türkiye, bir ittifak üyesi olarak NATO donanmalarının Boğazlardan geçişine müsaade etme hakkına sahiptir. Bu da Rusya’nın yeni bir Kırım vakasıyla karşı karşıya kalması anlamına gelmektedir.

Sözleşme’yle oluşturulan denge sisteminin BGKT’nın oluşturulma sürecinde dikkate alınıp alınmadığı bilinmemektedir. Ancak BGKT’da bölgesel bir güç olarak kabul edilen Türkiye’ye verilen ‘izolatör’ görevinin (Buzan ve Wæver, 2003, s. 344), sahip olduğu güçle birlikte jeostratejik konumundan kaynaklandığı düşünülmektedir. Kavram olarak izolatörlük görevi, komşu olduğu iki veya daha fazla BGK arasında güvenlik dinamiklerinin geçişine müsaade edilmemesiyle yerine getirilebilmektedir (Buzan ve Wæver, 2003, s. 41). Bu tanımlamadan hareketle Karadeniz’in de Türkiye ile birlikte aynı alan içinde gösterilmesi, bölgede alınan önlemlerin yeterli olduğu ve bu sayede herhangi bir BGK’da çıkabilecek güvenlik tehdidinin diğer bir BGK’ya geçişine izin verilmediği sonucu çıkarılabilir. Bu kapsamda Sözleşme’nin uygulamaya başlamasından bu yana bölgede herhangi bir güvenlik sorununun yaşanmamış olması, bu tespitin doğru olduğunun kanıtı olarak yorumlanabilir. Dolayısıyla Sözleşme’nin yürürlüğe girdiği andan itibaren TB, bölgesel güvenliğin garantisi olarak faaliyette bulunmak suretiyle sadece Karadeniz’in güvenliğine değil Türkiye’nin de BGKT’nın öngördüğü izolatörlük görevini başarıyla yerine getirmesine büyük katkı sağlamaktadır.

Soğuk Savaş boyunca Batı ve uluslararası kamuoyunun ilgi alanının dışında kalan Karadeniz, Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte belirsizliğin hakim olduğu bir alana dönüşmüştür. Yugoslavya’nın da dağılmasının ardından Karadeniz’i çevreleyen alan içinde Moldova, Gürcistan, Bosna-Hersek, Kosova, Dağlık Karabağ gibi bölgelerde başlayan etnik çatışmalar, geniş bir bölgede güvenlik endişesine neden olmuştur (Demir, 2012, s. 25). Eski Sovyet ülkeleri siyasi ve ekonomik sistem dönüşümü yaşarken, Rusya’nın ilgisini daha çok ülke içindeki konumunu güçlendirmeye ve yakın çevresinde güvenlik ağı oluşturmaya vermesi, Karadeniz’de ciddi boşluk yaratmış ve bu haliyle dışarıdan sızmalara müsait hale getirmiştir. Alan dışı aktörlerin bölgede etkin olmasının Montrö

Sözleşmesi ile Karadeniz’de kurulan hassas dengeyi bozabileceğinden endişe duyan Türkiye, bu dönemin başından itibaren öncülük yaptığı girişimlerle, Sözleşme ile kurulan düzenin güçlendirilmesini sağlamıştır.

Bunlardan biri, çatışma ve kaostan ziyade bölgeyi refah ve huzur bölgesine çevirmeyi öngören “Karadeniz Ekonomik İşbirliği” girişimidir. Karadeniz’e kıyıdaş ve geniş havzasındaki 10 ülkenin katılımıyla İstanbul’da 25 Haziran 1992’de imzalanan Boğaziçi belgesiyle başlayan süreç, 5 Haziran 1998’de Yalta’da imzalanan anlaşmayla “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı”nın (KEİT) kurulmasıyla sonuçlanmıştır (Shlykov, 2018, s. 97; Yalçınkaya, 2017, s. 4). Bölgeselcilik girişimi çerçevesinde başlatılan KEİT’nin amacı, geniş Karadeniz havzasında sürdürülebilir, istikrarlı bir ekonomik ortamın yaratılmasıdır. Belirlenen hedefe ulaşılması halinde, ekonomik alanda başlayan dayanışmanın siyasi alanı da kapsayarak bölgesel barış ve güvenliğin sağlanmasına hizmet eden işbirliği ortamının oluşturulması öngörülmüştür (Oktay, 2006, s. 150). KEİT kendisinden beklenen sonuçları elde etmede başarılı olamasa da, Rusya’nın hegemonik dayatmacı tavrından rahatsız olan kıyıdaş devletler için bölgesel sorunların tartışılabilmesi için uygun bir platform yaratmıştır.

Diğeri, Soğuk Savaş sonrasında bölgede ortak donanma gücü oluşturma girişimidir. Bölgesel barış ve güvenliğin tesisi amacıyla BLACKSEAFOR ya da “Karadeniz Donanma İşbirliği Görev Grubu” (KDİGG) kurulması fikri, ilk defa 1994 yılında ortaya atılmıştır. 1998’de Varna’da yapılan Deniz Kuvvetleri Komutanları toplantısında Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı’nın önerisi üzerine 2 Nisan 2001’de İstanbul’daki toplantıda KDİGG’nin kuruluş anlaşması imzalanmıştır (Sanders, 2014, s. 78; Koçer, 2007, s. 211). KDİGG’nin ihtiyaç duyulması halinde göreve çağrıldığında terörizme ve organize suçlara karşı mücadele, insani yardım, arama-kurtarma, mayın temizleme, çevre koruma, üye ülkelerin kararlaştıracığı diğer görevlerin yanında üyeler arasında ilişkileri pekiştirmek amacıyla iyi niyet ziyaretleri gibi faaliyetlerin yerine getirilmesi planlanmıştır (Koçer, 2007, s. 211). Bölgesel tehditlerle mücadele amacıyla kıyıdaş ülkeler arasında oluşturulan bu mekanizma gerek ABD gerekse NATO’nun herhangi bir tehditle mücadele bahanesiyle Karadeniz’e sızma için ileri sürebileceği mazeretleri büyük oranda ellerinden almıştır. Dolayısıyla Türkiye, Montrö Sözleşmesi hükümlerini tarafsız bir şekilde uygulama konusunda daha serbest hareket etme esnekliğini de elde etmiştir.

Sonuncusu ise, terörist ve yasadışı faaliyetlerin Karadeniz’in güvenlik ve istikrarına olumsuz etkilerini engellemek amacıyla uygulamaya konulan “Karadeniz Uyum Harekatı” (KUH) girişimidir. NATO’nun 2003 yılında terörizm ve kaçakçılıkla mücadele amacıyla Akdeniz’de uyguladığı operasyonların benzerini Karadeniz’de de başlatma girişiminde bulunması (Kurt, 2015, s. 414), Türkiye tarafından olumsuz karşılanmıştır. Bunun üzerine Türkiye’nin tek taraflı girişimiyle 1 Mart 2004’te uygulanmaya başlanan KUH, faaliyetlerini BM Güvenlik Konseyi’nin 1373, 1540 ve 1566 sayılı kararlarına uygun yürütmektedir (Hamilton and Mikulska, 2021, s. 34; Demir, 2012, s. 41). Genel olarak görevi, şüpheli gemilerin takip edilmesi ve aranmasıdır. Kıyıdaş ülkelerle koordinasyon ve işbirliği amacıyla ‘KUH Daimi Koordinasyon Merkezi’ kurulmuş ve adı geçen birim Ekim

2005'te hizmete girmiştir. NATO'nun Akdeniz'de başlattığı "Operation Active Endeavour - Etkin Çaba Harekatı"na uyumlu olarak icra edilen faaliyetler, ilgili NATO karargahlarıyla koordine edilmekte ve görevler esnasında elde edilen önemli bilgiler paylaşılmaktadır. Başlangıçtan 2006 yılı sonuna kadar milli nitelikte yürütülen KUH, 2006'da Rusya, 2007'de Ukrayna ve 2009'da Romanya'nın katılımıyla uluslararası bir nitelik kazanmıştır (Ünal, 2014, s. 64; Koçer, 2007, s. 211). Son güvenlik mekanizmasının faaliyete geçmesiyle birlikte Karadeniz'de Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan güncel tehditlerle mücadele edilmesi daha kolay hale gelmiştir. Bu sayede söz konusu tehditlerle mücadele amacıyla bölgede varlık gösterme girişimleri için de bahane ileri sürülmesine fırsat bırakılmamıştır. Diğer bir ifadeyle, oluşturulan tamamlayıcı güvenlik vasıtalarıyla BGKT'nin bölgeden beklediği izolatörlük vasfının güçlendirilmesi sayesinde, ABD ve NATO'nun bölgeye sızabilmesi amacıyla kullanabileceği mazeretleri ellerinden alınmıştır.

4. Karadeniz'deki Mevcut Güvenlik Sisteminin Testlere Dayanıklılığı

Karadeniz'in güvenliği ve istikrarı için alındığı belirtilen önlemlerin yeterli olup olmadığı tartışmaya açık bir konudur. Ancak bugüne kadar güvenlik alanında önemli bir sorun yaşanmamış olması, başarılı olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bölgede tesis edilen güvenlik ve istikrarın devam ettirilmesinin önündeki en önemli tehdit NATO'nun genişleme temayülüdür. ABD'nin öncülüğünde devam eden NATO genişlemesinin, II. Dünya Savaşı sonunda yaşananların rövanşını alan bir boyuta evrildiği görülmektedir. II. Dünya Savaşı sonunda Sovyetler Birliği'nin Orta ve Doğu Avrupa'da işgal ettiği alanlar, aşamalı bir şekilde Ukrayna hariç önce NATO, ardından AB'nin kapsama alanına alınmıştır. Ukrayna ve Gürcistan'ın genişleme alanına dahil edilmesiyle Karadeniz, Batı ve Rusya arasındaki rekabetin arenasına dönüşmüştür. ABD ve NATO, Baltık ülkelerinin yanı sıra Romanya ve Bulgaristan'da NATO üsleri kurulmasının ardından Karadeniz'de de NATO deniz üsleri kurabilmek amacıyla Montrö Sözleşmesi hükümlerinin değiştirilmesini gündeme getirmeye başlamıştır (Demir, 2012, s. 28).

Batı'nın bu tutumuna karşılık Rusya, yakın çevresini birbirine bağlayan bir halka olarak kabul ettiği Karadeniz'de, ABD ve NATO'yu görmek istememektedir. Her iki aktörü de, bölgedeki dengeyi kendi aleyhine çevirebilecek potansiyelleri nedeniyle tehdit olarak kabul etmektedir (Delanoë, 2019, s. 19; Güler ve Shakirova, 2021, s. 3). Aslında Batı ve Rusya arasında Avrupa'nın güvenliği konusunda başlayan anlaşmazlık Karadeniz'de adeta bir kördüğümüne dönüşmektedir. Rusya'ya göre, Avrupa'nın güvenliğinden sorumlu sadece NATO değildir. Bu konu, kendisi ve NATO arasında birlikte çözüme kavuşturulmalıdır. Bu yaklaşımı, Karadeniz Politikasına iki farklı şekilde yansıtılmaktadır (Weber, 2017). İlki, öncelikle NATO'nun bölgedeki etkinliğinin engellenmesidir. Bunun için avantajlı olduğunu düşündüğü Karadeniz ve yakın havza içindeki ilişkilerini, herhangi bir örgütle değil, ikili ilişkiler çerçevesinde doğrudan ilgili ülkeyle yürütülmesini esas almaktadır. Diğeri ise, Moldova, Gürcistan ve Ukrayna'daki dondurulmuş çatışmalar üzerindeki otoritesini kullanmak suretiyle bu ülkelerin kendi yörüngesinde kalmalarının sağlanması ya da en azından NATO'ya üye olmalarına fırsat verilmemesidir. Bu konuda başarılı

olabilmesi, Karadeniz'e ABD ve NATO'nun girişinin engellenmesine bağlıdır.

Her iki tarafın da genel tutumundan taviz vermemesi nedeniyle Rusya'nın Ağustos 2008'den itibaren başlattığı askeri müdahaleler, Karadeniz'de ciddi güvenlik krizine yol açmıştır. Rusya'nın her müdahalesinde dünya kamuoyunun dikkati bölgeye çevrilmiş ve bölgenin genel bir çatışma alanına dönüşme endişesi ortaya çıkmıştır. Özellikle ABD'nin bölgede askeri varlık gösterme girişimleri endişelerin artmasına neden olmuştur. Bugüne kadar üç kez tekrarlanan olayların ilki, Rusya'nın Ağustos 2008'de Gürcistan'a müdahalesinin ardından ABD'nin iki askeri yardım gemisiyle bu ülkeye yardım göndermek istemesidir. Toplam tonajı 49.000 ton olan iki hastane gemisinin Sözleşme'nin öngördüğü 45.000 ton sınırını geçmesi nedeniyle Türkiye, ABD'nin bu talebine olumsuz yanıt vermiştir. Bunun üzerine ABD, tonaj sınırlamasına uyan üç gemi ile yardım malzemesini bölgedeki müttefiki Gürcistan'a ulaştırmıştır (Kırdar, 2008, s. 65). Ancak üç geminin Karadeniz'e girmesiyle Rus Karadeniz Donanması'nın amiral gemisinin Sivastopol'dan açılması bölgedeki siyasi tansiyonu yükseltmiştir. Bu dönemde ABD Kongresi, iki hastane gemisinin geçişine izin vermediği için Türkiye'yi eleştirirken; Rus Genelkurmay Başkanlığı yaptığı açıklamada, üç geminin 21 gün sınırlamasına uymamaları halinde sorumluluğun Türkiye'de olacağı uyarısında bulunmuştur (Elekdağ, 2017, s. 5). Dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, ABD'li yetkililerle görüşmesinde, "ABD'li gemilerin bölgeye girişine müsaade edilmesinin, iki büyük gücün unsurlarını karşı karşıya getirecek olması nedeniyle büyük risk yaratacağını" ileri sürerek, Sözleşme hükümleri çerçevesinde ABD'li gemilerin geçişlerine izin verilmediğini belirtmiştir (Dermoyan, 2022).

İkincisi, Rusya'nın Mart 2014'te Kırım'ı işgal ve ilhakının ardından Batı'nın gösterdiği tepkidir. İlk tepki yine ABD'den gelmiştir. Pentagon Sözcüsü tarafından bölgedeki müttefiklerine güven vermek amacıyla gönderildiği belirtilen ilk savaş gemisi "USS Truxton" Mart 2014'te, "Donald Cook" ise Nisan 2014'te Karadeniz'de gövde gösterisi yapmıştır. Gelişmeleri takip eden Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov, hem gemilerin kalış süreleri uzadığı için ABD'yi hem de Montrö Sözleşmesi hükümlerine bağlı kalma konusunda Türkiye'yi uyarmıştır. Türkiye bu uyarıya, "Montrö Sözleşmesi'ni titizlikle uyguladığımı" belirterek cevap vermiştir (Elekdağ, 2017, s. 9). ABD, bu olaydan sonra da, bölgede varlık göstermeye devam etmiştir. Varlık göstermesinin gerekçesini, seyrüsefer özgürlüğünün desteklenmesi olarak göstermiştir. Operasyonları düzenleyen 6. Filo Komutanı, bu tip faaliyetlerin "ABD'nin denizcilik özgürlüğüne ve Karadeniz'deki NATO müttefikleri ve ortaklarına olan bağlılığının bir gereği" olarak uygulandığını ifade etmiştir (Çolak ve Hakyemez, 2020, s. 392). Ancak taraflar arasındaki gerilimin azalmasına bağlı olarak ABD'nin bölgede kalma sürelerinin de giderek azaldığı gözlemlenmiştir. Nitekim kalış süresi 2014'te 203 gün iken, 2019'da 126 güne gerilemiştir (Coffey, 2020).

Batı'nın Rusya'ya tepkisi bununla sınırlı kalmamıştır. Kırım ilhakının ardından NATO sözcüsü yaptığı açıklamada, Batı ittifakının Karadeniz'deki varlığını "Rusya'nın Kırım'ı yasadışı ve gayri meşru ilhakına ve bölgede devam eden askeri yığınağına yanıt olarak"

artırdığını söylemiştir (Dettmer, 2021). Bu bağlamda Haziran 2016 Brüksel'deki NATO Savunma Bakanları toplantısında somut adımlar atılmıştır. Rusya'nın artan tehdidine karşı Baltık bölgesinde dört uluslararası savaş grubunun konuşlandırılmasına karar verilmiştir (ICG, 2018, s. 13). Ayrıca aynı toplantıda Romanya, ABD ve Ukrayna ile birlikte kıyıdaş NATO üyelerinin katılımıyla Karadeniz'de 'Daimi NATO Filosu' kurulması önerisinde bulunmuştur. Başlangıçta Türkiye, Ukrayna ve Bulgaristan öneriyi kabul etmiştir. Ancak daha sonra Rusya'nın baskısı sonucunda Bulgaristan'ın geri adım atmasıyla proje uygulanmadan rafa kaldırılmıştır (Binnendijk, 2020, s. 14). Bu gelişmenin hemen ardından Temmuz 2016'da Varşova'da toplanan NATO Zirvesi'nde, Rusya, Batı dünyasının düşmanı ve tehdit unsuru olarak ilan edilmiştir. Toplantı sonunda yayımlanan zirve bildirgesinde, Kırım'ın işgal ve ilhakının tanınmadığı, NATO'nun Karadeniz'de varlığının artırılmasına karar verildiği ve bölgedeki güvenliğin artırılmasına yönelik uygun önlemlerin alınacağı bildirilmiştir (Reach, 2020, s. 51; ICG, 2018, s. 13). Alınan bu kararlar çerçevesinde NATO'nun Karadeniz'de donanma unsurlarıyla varlığını artırmakla birlikte, Montrö Sözleşmesi'nin belirlediği limitlerin üstüne çıkılmadığı tespiti yapılmıştır (Coffey, 2020).

Sonucusu ise, Rusya'nın 24 Şubat 2022'de Ukrayna'yı işgale başlamasıyla birlikte gösterilen uluslararası tepkidir. Türkiye, önce taraflar arasında yaşanan çatışmanın savaş olduğu açıklamasını yapmaktan kaçınmış, ancak kısa bir süre sonra, 27 Şubat 2022'de, Sözleşme'nin 19. maddesi gereği iki kıyıdaş ülke arasında başlayan çatışmanın savaş olduğunu ilan etmiştir. Diğer bir ifadeyle, bu ilanla birlikte savaşan devletlerin savaş gemilerine Montrö Sözleşmesi'nin 19. Maddesi gereği Boğazlardan geçme yasağı başlamıştır. Bu durumda savaşan devletlerin savaş gemilerinden ancak herhangi bir nedenle Boğazlardan çıkış yapanlar geri dönebilme hakkını kullanabilmektedir (Aliano, ve Spivak, 2022). Türkiye'nin yaklaşımı, 28 Şubat 2022'de yapılan kabine toplantısından sonra daha da netleşmiştir. Toplantı bitiminde Cumhurbaşkanı Erdoğan, hükümetinin "Montrö Sözleşmesi'nin ülkemize boğazlarda gemi trafiğiyle ilgili verdiği yetkiyi, krizin tırmanmasını engelleyecek şekilde kullanacağını" açıklamıştır (TCC İB, 2022). Devamında Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, "Türkiye'nin Montrö Sözleşmesi'ni tarafsız bir şekilde uygulama kararlılığında olduğunu, Boğazların sadece savaşan tarafların savaş gemilerine değil tüm savaş gemilerine kapalı olduğu konusunda tüm ülkeleri uyardıklarını" belirtmiştir (Altaş, 2022).

Türkiye'nin Boğazları savaş gemilerine kapattığını açıklaması ve uygulamada hassas bir tutum takınması, genel olarak olumlu tepki almıştır. Olumlu tepki veren ülkelerin başında Ukrayna'nın yer aldığı görülmektedir. Ukrayna Cumhurbaşkanı Zelenski, Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüşmesinden sonra yaptığı açıklamada, "Rus savaş gemilerinin Karadeniz'e geçişinin yasaklanmasının Ukrayna için çok önemli" olduğunu belirterek, Türkiye'ye teşekkür etmiştir (Hayatsever, 2022). Boğazların savaş gemilerine kapandığı ilanın ardından Rusya, Karadeniz Donanması'na ait dışarıda olan bazı savaş gemilerini limanlarına geri çağırmıştır. Söz konusu çağrıdan sonra Mart 2022 başlarında bölgeye getirmek istediği bazı savaş gemilerinin esas birliğinin Karadeniz Donanması

olmadığı gerekçesiyle Türkiye, bu gemilerin geçişine izin vermemiştir (Dermoyan, 2022). Faaliyetleri uluslararası kamuoyunun takibi altında olan Rusya, Türkiye'nin bu kararına sessiz kalmayı tercih etmiştir. NATO üyesi ülkelere ait hiçbir savaş gemisi, Boğazlardan geçme girişiminde bulunmamıştır. Bu hassas tutum NATO'nun Türkiye'nin bu konudaki açıklamasını anlayışla karşıladığı şeklinde yorumlanmıştır (Aliano, 2022). Savaşta Ukrayna'yı destekleyen ABD ise, Türkiye'nin Boğazlar rejimini hakkaniyetli bir şekilde uygulamasını memnuniyetle karşılamıştır. Nitekim ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken, Türkiye'nin kararından kısa bir süre sonra Türkiye'nin Sözleşme'yi tarafsız bir şekilde uygulaması ve Ukrayna'ya verdiği destek için takdirlerini dile getiren bir açıklama yapmıştır (Zanotti ve Thomas, 2022, s. 1).

Görüldüğü gibi Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'nın Geniş Karadeniz Havzası'nda neden olduğu üç krizde de TB'nin statüsü, sorunun boyutlarının daha fazla genişlemesine ve krizin Karadeniz'e sıçramasına büyük oranda engel olmuştur. Bu sonucun elde edilmesinde, Montrö Sözleşmesi hükümlerini tarafsız bir şekilde uygulayan Türkiye'nin rolü büyüktür. Montrö Sözleşmesi, tarafların TB'den beklentilerini tam anlamıyla karşıladığını göstermiştir. Sözleşme, gerek Akdeniz'den Karadeniz'e gerekse Karadeniz'den Akdeniz'e geçişleri engellemek suretiyle krizlerin büyümesine izin vermemektedir. Yani bölgede ortaya çıkan güvenlik krizinin diğer BGK'ya geçişi ya da bölgeye bitişik diğer BGK'lara yayılması, Boğazlar rejimi vasıtasıyla kolaylıkla engellenebilmektedir. Bu noktada Türkiye'nin Boğazlarla ilgili statüyü tam olarak uygulaması, savaşın taraflarını memnun etmesinin ötesinde bazı uluslararası sonuçlar da doğurmuştur. Bunun en somut örneğini, dünya tahıl krizine çözüm bulmak amacıyla savaş devam ederken BM Genel Sekreteri Antonio Guterres ve Türkiye'nin öncülüğünde 22 Temmuz 2022'de İstanbul'da imzalanan 'Tahıl Koridoru Anlaşması' oluşturmaktadır (Ergin, 2022, s. 10). Hem savaşan taraflar hem de dünya kamuoyu Türkiye'nin bu konudaki rolünü takdirle karşılamışlardır. Buna bir de, Türkiye'nin arabuluculuğuyla Eylül 2022'de Rusya ve Ukrayna arasında gerçekleşen ve yaklaşık 200 esirin takasını öngören anlaşmayı da ilave etmek gerekir (Donmez, 2022; Coles ve Vtorygina, 2022). Aslında her iki olay da, Karadeniz'in emniyet sigortası olarak görülen Montrö Sözleşmesi ve onun hükümlerini tam anlamıyla uygulayan Türkiye'nin gerek bölge gerekse dünya kamuoyu nezdinde elde ettiği güven ve takdirin semereleri olarak kabul edilebilir.

Diğer taraftan Karadeniz'in Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni tehditler konusunda bölgenin güvenliğini tehlikeye sokabilecek herhangi bir eyleme sahne olmaması dikkat çekicidir. Bu kapsamda uluslararası terörizmin yanında nükleer madde, silah, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı ile göç gibi tehditlerin Karadeniz'in güvenlik ve istikrarını bozmasına dair beklentilerin aksine bölgede nispeten huzurlu bir dönem geçirilmektedir (Kurt, 2020, s. 296). Bu konuda AB Sınır Güvenliği birimi Frontex'in 2017 yılında yayınladığı rapora göre, göçmenler tarafından Avrupa'ya yönelik kullanılan sekiz rota içinde Karadeniz'in en az kullanılan ikinci rota (Kurt, 2020, s. 296) olduğu tespit edilmiştir. Karadeniz'de belirtilen tehditlerle mücadele amacıyla kurulan KDİGG ve KUH gibi güvenlik mekanizmalarının görevlerini başarıyla yerine getirdikleri sonucunun

çıkartılması yanlış olmaz. Bu başarılı sonuçlar sayesinde, başta ABD olmak üzere Batı'nın söz konusu tehditlerin bölge güvenliğini tehlikeye soktukları gerekçesiyle Karadeniz'e sızma olasılığı da büyük oranda ortadan kalkmış olmaktadır.

Bu olumlu gelişmelere karşılık bazı bölge ülkelerinin Karadeniz'in statüsüyle ilgili yaptığı açıklamalar, tansiyonun bölgede bir anda yükselmesine neden olabilmektedir. Romanya'nın başkent Bükreş'te 13 Nisan 2023'te düzenlediği Karadeniz Güvenlik Konferansı'na video ile bağlantı kuran Ukrayna Dışişleri Bakanı Dmitro Kuleba, Karadeniz'in Avrupa'nın güvenliği için önemli bir yere sahip olduğunu belirterek, "Karadeniz'i Baltık Denizi gibi bir NATO denizi haline getirmenin zamanı geldiğini" ifade etmiştir (TASS, 2023). Bu açıklamaya aynı gün karşılık veren Kremlin sözcüsü Dmitri Peskov, "Karadeniz asla bir NATO denizi olamaz. Burası ortak bir deniz ve kıyıdaş tüm devletler için bir işbirliği, etkileşim ve güvenlik denizi olmalı" şeklinde bir cevap vermiştir (TASS, 2023). Rusya'nın bu sert tepkisi, bölgedeki durumun olumsuz yönde değişmesinin gerçek sorumlusunun kendisi olduğu gerçeğiyle uyumlu değildir. En azından, Ukrayna'yı işgal kararıyla birlikte Karadeniz'in de istikrarsız bir bölge haline gelmesine yol açmıştır. Daha da önemlisi, son hamlesiyle Türkiye ve bölge ülkelerinin Soğuk Savaş sonrasındaki özverili gayretleri neticesinde elde ettikleri bölgenin güvenliğine yönelik kazanımların (KDİGG ve KUH) bir anda yok olmasına neden olmuştur (Güvenç, 2023). Ortaya çıkan bu olumsuz tablonun değişmesi ve daha önceki düzene dönmesi, mevcut şartlarda pek de kolay görünmemektedir.

Sonuç

Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz, uzun süre uluslararası sistemde ve yakın çevresindeki olumsuz gelişmelere karşı güvenli bir bölge olma özelliğiyle dikkat çekmiştir. Bu anlamda Karadeniz'in diğer bölgelerdeki gibi güncel risk ve tehditlere sahip olmasına rağmen güvenliğini koruyabilmesi, KGİGG ve KUH gibi tamamlayıcı güvenlik vasıtalarının yanında asıl Montrö Sözleşmesi'nin bölgede rekabetin çatışmaya dönüşmesine izin vermemesinden kaynaklanmaktadır. Sözleşme'nin başarısı, Batı ve Rusya'nın Boğazlarla ilgili beklentilerini büyük oranda karşılamasına dayanmaktadır. Sözleşme hükümlerinin uygulanması, büyük güçler arasında kriz çıkması durumunda bu güçlere ait donanmaların belli oranın dışında ne Karadeniz'e ne de Akdeniz'e çıkışına izin vermediği için krizlerin tırmanma olasılığını büyük oranda azaltmaktadır.

Günümüzde Karadeniz'in güvenliğine yönelik en önemli tehdit, NATO'nun doğuya doğru genişlemesidir. NATO'nun genişlemesine karşı Rusya'nın uyarıları zamanla tepkiye dönüşmüştür. Rusya'nın tepkilerine karşı genelde Batı'nın özelde ABD'nin müttefiklerine destek olmak amacıyla Karadeniz'de varlık gösterme girişimleri bölgede gerginliğe neden olmuştur. Karşılıklı sert açıklamalar neticesinde bölge istikrarının tehlikeye girdiği durumlarda dünya kamuoyunun gözü Türkiye'ye çevrilmiştir. Türkiye, Batı'dan gelebilecek tepkiler pahasına Montrö Sözleşmesi hükümlerine göre hareket ederek, bölgedeki istikrarın korunması ve devam etmesinde önemli rol oynamıştır. Kısacası,

bölgede yaşanan olumsuz gelişmeler, Boğazların ve ev sahibi ülkenin önemini bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Konu hakkında özel inceleme yapan Emekli Büyükelçi Şükrü Elekdağ (2017, s. 6)'ın da belirttiği gibi NATO'nun mevcut statüyü düzenleyen Montrö Sözleşmesi'nin aksine Karadeniz'de güçlü bir şekilde varlık gösterme hakkını kazanmasının, bölgede Türkiye'nin aleyhine bir sonuç doğurma olasılığı yüksektir. Aslında böyle bir durum, sözleşmenin işlevini yitirmesi anlamına gelmektedir. Batı'nın bölgede üstünlüğünü kurmasına bağlı olarak Karadeniz'de ortaya çıkabilecek yeni jeopolitik ortamda, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında bölgede kurulmasına öncülük ettiği tamamlayıcı güvenlik vasıtalarının da devam ettirebilmesi zayıf bir olasılıktır. Bu gelişmeler neticesinde sadece Karadeniz'deki istikrar kaybolmayacak aynı zamanda Rusya ile olumlu seyreden ilişkiler de tersine dönebilecektir. Yani iki ülke arasında tarihin istisnai dönemlerinde nadiren yaşanabilen dostane ilişkiler, geçmişte olduğu gibi yine çatışma dönemine girebilecektir. Diğer taraftan Karadeniz'de üstünlük kurarak Rusya'yı kendi coğrafyasına mahkûm etmeyi başaran Batı'nın Türkiye'ye karşı tavrını ve bu yeni durumun yaratacağı sonuçları kestirmek de kolay değildir. TBMM'nin Türk topraklarının Amerikan askerleri tarafından kullanılmasına izin vermediği "1 Mart 2003" oylamasından itibaren ABD'nin genel olarak Türkiye'ye karşı olumsuz bir tutum içinde olduğu görülmektedir. Bu gelişmeden sonra DAES'e karşı mücadelede Irak ve Suriye'deki Kürtlerle işbirliğini tercih etmesi, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne silah ambargosunu kaldırması ve Yunanistan'da üsler kurması gibi hamleleri (Ergin, 2022a, s. 10) göz önünde bulundurulduğunda, Batı'nın Karadeniz'de üstünlük sağlaması halinde ABD'nin bu bölgede de söz konusu olumsuz tutumunu sürdürdürebileceğini tahmin etmek zor değildir.

Sonuç itibarıyla Montrö Sözleşmesi'nin Karadeniz'de kurduğu statü, bölgenin güvenliğini garanti altına alma konusunda kıyıdaş devletlerin lehine istikrarlı bir ortam yaratmaktadır. Bu nedenle mevcut statüyü değiştirebilecek girişimlerden uzak durulması, sadece Türkiye'nin değil kıyıdaş ülkelerin de yararına. Yakın dönemde, bu görüşün tersine adımlar atıldığını unutmamak gerekir. Bu kapsamda Romanya'nın ortaya attığı Karadeniz'de "NATO Daimi Deniz Gücü" bulundurma ve Ukrayna'nın Karadeniz'i "NATO Gölü"ne döndürme önerileri, hayata geçirilmesi halinde bölgedeki istikrar ve güvenliğin kaybedilmesi gibi riskli sonuçlar doğurabilir. Çatışmaya zemin hazırlayabilecek bu tip girişimler yerine Barry Buzan ve Ole Wæver'in adı geçen çalışmalarında belirttikleri gibi sözleşmeyle Türkiye'ye verilen "izolatorlük" görevinin başarıyla yerine getirilmesi neticesinde Karadeniz'de ortaya çıkan güvenlik ortamıyla birlikte yine Türkiye'nin öncülüğünde kurulan KGİGG ve KUH gibi tamamlayıcı güvenlik vasıtalarının devam ettirilmesinin hem Türkiye hem de bölgesel ve küresel sistem için daha faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Akdeniz, H. (2020). Değişen güvenlik konsepti ve güvenliğin yeniden kavramsallaştırılması. T. Sakman (Ed.), *Devlet doğasının değişimi: güvenliğin sınırları* (s. 63-80) içinde. TASAM Yayınları.

Akten, N., Ece, N. J., Oral, N. ve Kanbolat, H. (2011). *75. yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi*. ORSAM Rapor No: 51.

Aliano, A. (2022, June 14). Is Russia exploiting a gap in the Montreux Convention?. <https://www.Lawfareblog.com/russia-exploiting-gap-montreux-convention>.

Aliano, Ad. and Spivak, R. (2022, April 25). Ukraine Symposium – The Montreux Convention and Turkey’s impact on Black Sea operations. <https://lieber.westpoint.edu/montreux-convention-turkeys-impact-black-sea-operations/>.

Altaş, M. (2022, 1 Mart). Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Kıyıdaş olan, olmayan bütün ülkeleri boğazlardan savaş gemisi geçirmemesi konusunda uyardık. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/disisleri-bakani-cavusoglu-kiyidas-olan-olmayan-butun-ulkeleri-bogazlardan-savas-gemisi-gecirmemesi-konusunda-uyardik/2518767>.

Bakan, S. ve Şahin, S. (2018). Uluslararası güvenlik yaklaşımlarının tarihsel dönüşümü ve yeni tehditler. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 4(2), 135-152.

Baylis, J. (2008). Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), 69-85.

Binnendijk, A. (2020). *Understanding Russian Black Sea power dynamics through national security gaming*. Publication of RAND Corporation.

Birdişli, F. (2017). *Teoride ve pratikte uluslararası güvenlik* (3. Baskı). Seçkin Yayınevi Yayını No:129.

Birgün (2022, 9 Nisan). Rusya'dan 'Montrö' açıklaması: Alternatifi yok. <https://www.birgun.net/haber/rusya-dan-montro-aciklamasi-alternatifi-yok-340695>.

Buzan, B. and Wæver, O. (2003). *Regions and powers: the structure of international security*. Cambridge University Press.

Buzan, B. (2016). *People, states & fear*. Publication of ECPR Press.

Coffey, L. (2020, February 6). The Black Sea Should be a US and NATO priority. <https://www.mei.edu/publications/black-sea-should-be-us-and-nato-priority>.

Coffey, L. and Kochis, D. (2021). *NATO Summit 2021: Black Sea strategy needed*. The Heritage Foundation Issue Brief No. 6087.

Coles, I. and Vtorygina, K. (2022, September 22). Ukraine prisoner exchange sparks

backlash in Russia. <https://www.wsj.com/articles/ukraine-prisoner-exchange-sparks-backlash-in-russia-11663851060>.

Çapraz, H. (2020). Turkish Straits in Turkish-Russian relations (From the end of the 19th century to the World War I). In A. Polunov and M. Tanrıverdi (Eds.), *Russia & Turkey bilateral relations in international context international conference book* (pp. 33-62). Publication of Union of Turkish World Municipalities..

Çolak, P. ve Hakyemez, C. (2020). NATO ve Karadeniz havzası: 2020. Ö. Tüfekçi (Ed.), *Karadeniz: 2020 gelişmeleri ışığında bölgesel değerlendirmeler* (s. 385-411) içinde. KTÜ-SAM Kitapları 1.

Delanoë, I. (2019). Introduction. In *Russia's Black Sea Fleet: Toward a multiregional force*. CNA Analysis.

Demir, S. (2012). Karadeniz'in güvenliğini yeniden düşünmek. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 35(35), 19-50.

Demiray, M. ve İşcan, İ. H. (2008). Uluslararası sistemde güvenlik kavramının değişimi ekonomik ve jeopolitik arka plan. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21,141-170.

Dermoyan, H. (2022, March 14). The Montreux Convention and the Turkish gateway to the Black Sea. <https://evnreport.com/politics/the-montreux-convention-and-the-turkish-gateway-to-the-black-sea/>.

Dettmer, J. (2022, February 3). NATO boosts Black Sea naval presence. https://www.voanews.com/a/europe_nato-boosts-black-sea-naval-presence/6201564.html.

Donmez, B. B. (2022, September 23). Russia-Ukraine prisoner swap another example of Türkiye's important role. <https://www.aa.com.tr/en/politics/russia-ukraine-prisoner-swap-another-example-of-turkiyes-important-role/2692815>.

Duman, S. (2021). Uluslararası güncel sorunlar bağlamında Ukrayna krizi ve Türkiye'ye etkileri. M. Okur, Y. Küçükler ve A. N. Ünalımsız (Ed.), *100. yılında Türkiye-Rusya ilişkileri ve Karadeniz* (s. 275-294) içinde. Akçağ Yayınları No: 1730.

Efe, H. ve Kızıl, M. (2018). Osmanlı'nın kuzey ve doğu politikası ve Rusya'nın "sıcak denizlere inme politikası" kapsamında şekillenen doğu sınırları. *KAÜİİBF Dergisi*, 9(17), 297-334.

Eissenstat, H. (2022, March 1). Turkey announced it would regulate warship access to the Black Sea. Does that change Russia's strategy?". <https://www.washingtonpost.com/politics/2022/03/01/turkey-announced-it-would-regulate-warship-access-black-sea-does-that-change-russias-strategy/>.

Elekdağ, Ş. M. (2017). 81. Yılında Montrö Sözleşmesi'nin karşılaştığı güvenlik sorunları ve Sözleşmenin feshi ve tadili için girişimler vukuunda karşılaşılabilecek senaryoların analizi. *Avrasya*

İncelemeleri Merkezi Yayını Rapor No: 12.

Ergin, S. (2022, Temmuz 26). Tahıl koridoru anlaşması, Türkiye'nin Rusya ile denge politikasında elini güçlendirdi. *Hürriyet Gazetesi*.

Ergin, Sedat (2022a, Ekim 7). ABD, Türkiye ve Yunanistan üçgenindeki dengesizlik durumu. *Hürriyet Gazetesi*.

Erkin, F. C. (1968). *Türk-Sovyet ilişkileri ve Boğazlar meselesi*. Başnur Matbaası.

Fromkin, D. (2001). *A Peace to end all peace*. Publication of Henry Holt and Company, LLC.

Gheciu, A. (2008). *Securing civilization? The EU, NATO, and the OSCE in the post-9/11 world*. Broadcasting of Oxford University Press.

Goryanof, S. (2006). *Rus arşiv belgelerine göre Boğazlar ve Şark meselesi*. Ötüken Yayınları No: 633.

Güler, M. Ç. and Shakirova, A. (2021). *Deciphering Russia's 2021 national security strategy document*. SETA Perspective No: 67

Güçlü, İ. (2014). Uluslararası güvenlik ilişkileri ve stratejileri. F. M. Harmancı, M. Gözübenli ve C. Zengin (Ed.), *Güvenlik sektöründe temel stratejiler* (s. 331-347) içinde. Nobel Yayınevi.

Güvenç, S. (2023, 2 Nisan). NATO için bir sıklet merkezi olarak Karadeniz. <https://medyascope.tv/2023/04/02/serhat-guven-yazdi-nato-icin-bir-siklet-merkezi-olarak-karadeniz/>.

Hamilton, R. E. and Mikulska, A. (2021). *Russian-Turkish relations and their implications for the West*. Broadcasting of Foreign Policy Research Institute.

Hayatsever, H. (2022, 28 Şubat). Montrö devrede; Boğazlar, Rusya ve Ukrayna'ya kapatılacak. <https://www.cumhuriyet.com.tr/dunya/montro-devrede-bogazlar-rusya-ve-ukraynaya-kapatilacak-1911588>.

ICG-International Crisis Group (2018). *Russia and Turkey in the Black Sea and the South Caucasus*. Europe Report N° 250.

Ilie, L. and Hovet, J. (2023, April 13). Kyiv calls for NATO to secure Black Sea, integrate Ukrainian defences. <https://www.reuters.com/world/europe/kyiv-calls-nato-secure-black-sea-integrate-ukrainian-defences-2023-04-13/>.

Isachenko, D. (2021). *Turkey and Russia: the logic of conflictual cooperation*. SWP Research Paper 7.

Kırdar, S. (2008). Conflict resolution in Georgia: An analysis applying the intractable conflict theory and the governmental politics model. *Perceptions*, 13(3), 51-71.

Kirişçi, K. ve Güvenç, S. (2021, July 20). Montreux Convention, at 85, needs tending for

US-NATO-Russia security and stability..<https://www.justsecurity.org/77524/montreux-convention-at-85-needs-tending-for-us-nato-russia-security-and-stability>.

Koçer, G. (2007). Karadeniz'in güvenliği: uluslararası yapılanmalar ve Türkiye. *Gazi Akademik Bakış*, 1(1), 195-217.

Kodaman, T. (2007). Soğuk Savaş sonrası Rusya'nın Karadeniz politikası. *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 3(3), 141-150.

Kuimova, A. and Wezeman, S. T. (2018). *Russia and Black Sea security*. Publication of SIPRI.

Kurt, S. (2015). NATO ve AB'nin Karadeniz bölgesine yönelik politikaları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 31(1), 403-419.

Kurt, S (2020). Karadeniz bölgesinin güvenliğine yönelik tehditlerin değişen doğası: asimetrik tehditler ve bölge güvenliğine etkileri. M. Okur, V. Aksoy, Y. Küçükler ve A. N. Ünalmiş (Ed.), *Jeostratejik ve jeopolitik açıdan Karadeniz* (s. 275-300) içinde. Akçağ Yayınları No: 1543.

LoN-League of Nations (1936). Convention regarding the regime of the straits. In *Treaty Series Volume CLXXIII 1936-1937* (pp. 213-241). Department of Public Information.

Meray, S. L. ve Olcay, O. (2020). *Montrö Boğazlar konferansı: Tutanaklar ve belgeler*. İş Bankası Kültür Yayınları.

Noi, A. Ü. (2023, Temmuz 13). 3 soruda - NATO Vilnius zirvesi. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/3-soruda-nato-vilnius-zirvesi/2944696>.

Oktay, E. G. (2006). Türkiye'nin Avrasya'daki çok taraflı girişimlerine bir örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(10), 149-179.

Oran, B. (1970). Türkiye'nin 'kuzeydeki 'büyük komşu sorunu' nedir? (Türk-Sovyet ilişkileri 1939-1970). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 25(1-Ayrı Baskı), 41-93.

Reach, C. (2020). The military role in Russia's Black Sea strategy. In *Russia, NATO, and Black Sea security* (pp. 47-73). Publication of RAND Corporation.

Richter, W. (2022). *NATO-Russia tensions: Putin orders invasion of Ukraine*. SWF Comment No 16.

Sanders, D. (2014). *Maritime power in the Black Sea*. Ashgate Publishing Company.

Sariyuçe, I. and Damon, A. (2022, March 1). How a 1936 Treaty could force Turkey to take sides in the Ukraine war. <https://edition.cnn.com/2022/02/28/middleeast/mideast-summary-02-28-2022-intl/index.html>.

Shlykov, P. (2018). Russian-Turkish relations in the wider Black Sea region: cooperation and competition. *Perceptions*, 23(2), 93-116.

Şener, B. (2014). Türk Boğazları'nın geçiş rejiminin tarihi gelişimi ve hukuki

statüsü. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(17), 467-493.

TASS (2023, April 13). Black Sea will never be NATO-controlled sea, says Kremlin. <https://tass.com/defense/1603687>.

TCC İB - Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı (2022, 1 Mart). Rusya-Ukrayna krizi sürerken Türkiye boğazlardan savaş gemilerinin geçişini engelledi. https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dis_basinda_turkiye/detay/rusya-ukrayna-krizi-surerken-turkiye-bogazlardan-savas-gemilerinin-gecisini-engelledi.

Tebin, P. (2022, August 4). The New Naval Doctrine of Russia. <https://valdaiclub.com/a/highlights/the-new-naval-doctrine-of-russia/>.

Tulun, T. E. (2020). *The Montreux convention: A regional and global safety valve*. Center for Eurasian Studies (AVİM) Report No: 17.

UN (1945). *Charter of the United Nations and statute of the International Court of Justice*. Department of Public Information.

UN (1982). *United Nations convention on the law of the sea*. Department of Public Information.

Ünal, B. (2014). *Karadeniz'deki gelişmeler ve Türkiye*. BİLGESAM Rapor No: 62.

Yalçınkaya, A. (2017). Kuruluşundan günümüze Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5(Özel Sayı), 1-16.

Yel, S. (2015). 1936 yılından sonra değişen dünya şartları, Rusya Federasyonu ve Türkiye arasında Boğazlar meselesi. İ. Kemaloğlu ve İ. Svistunova (Yay. Haz.), *II. çalıştay bildirileri kitabı* (s. 5-56) içinde. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Yurdusev, E.n (1999). Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Hindistan üçgeninde İngiltere'nin Boğazlar politikası. *Bellekten*, 63(237), 559-596.

Zanotti, J. and Thomas, C. (2022). *Russia's invasion of Ukraine: Turkey's response and Black Sea access issues*. Insigth of Congressional Research Service.

Weber, Y. (2017, April 12). Russia Black Sea Strategy: Restoring Great Power Status. <https://www.fpri.org/article/2017/04/russias-black-sea-strategy-restoring-great-power-status/>.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı, verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan etmektedir.

Çıkar Beyanı

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.